

Ибн Синонинг асарлари Европа нигоҳида

Ибн Синонинг асарлари Европа нигоҳида

16:00 / 14.08.2023 1250

Ибн Сино қаламига мансуб фалсафий асарларнинг илк таржималари Европада XII асрда, Испаниянинг Толедо шаҳрида таржимонлар мактаби ташкил қилинган пайтда пайдо бўлди. Ушбу мактабнинг олдига насроний дунёсини юонон ва араб мутафаккирларининг асарлари билан таништириш вазифаси қўйилган эди. Ушбу мактаб вакиллари томонидан араб тилидан қилинган дастлабки таржималар Ибн Синонинг «Метафизика» ҳамда «Руҳ ҳақидаги китоб» асарлари бўлди. Аслини олганда, айнан мана шу асарлар туфайли Европа Ибн Сино фалсафаси билан биринчи бор танишган эди. «Тиб китоби»нинг руҳиятга доир қисми Европада лотинча «Liber de Anima» («Руҳ ҳақида китоб») «Opus egregium de Anima» («Руҳ ҳақидаги ажойиб асар»), «Liber sextus naturalium» ёки «Liber sextus de naturalibus» («Олтинчи физика китоби») деган номлар билан танилди.

«Руҳ ҳақидаги китоб»нинг лотинча таржимасида Толедо архиепископига бағишилов бор. Бу бағишиловдаги бир қатор қўлёзмаларда архиепископ Жаннинг (Иоганн) номи зикр қилингани туфайли, бу таржима унинг хузурида, яъни 1152 ва 1166 йиллар орасида қилинган деб тахмин қилиш мумкин. Бағишиловда Толедо епископидан ташқари яна икки киши: жайдари лотин тилига (Кастилия шаҳрининг лаҳжаси) оғзаки таржима қилган Авендует ҳамда матнни классик лотин тилида қайта ишлаган архидъякон Доминик ҳам зикр қилинган.

Бағишловда айтиб ўтилган Доминик - Доминик Гундисалинус ёки Доминик Гундисальвидир. У 1180 йилда Ибн Синонинг «Метафизика» асари таржимасини якунлаган (у матнни қайта ишлаган деб гумон қилишга етарли асос бор, чунки бу сафар таржима воситачисиз амалга оширилган). Гундисальви Ибн Синонинг таъсири остида ўзининг «Рух ҳақида» деб номланган асарини ёзган. Доминик шунингдек Арастуниянг «Физика» асарини ҳамда унинг яна 10 та китобини, Ибн Синонинг «Метафизика»сини, Ғаззолийнинг «Фалсафа»сини, Форобийнинг «Илмлар ҳақида» ҳамда Авицеброннинг «Хаёт манбай» асарларини таржима қилган.

Авендут деган киши, эхтимол, тахминан 1148 йилдан бошлаб Толедода яшаган (ва ўша ерда 1180 йилда вафот этган) Авендаут ёки Абраам ибн Давуд бўлса керак. У ўзининг араб тилида ёзилган «Юксак иймон» деб аталган асари ҳамда «Анъаналар китоби» деган тарихий рисоласи билан машҳурдир. Аммо бир қатор тадқиқотчилар Ибн Довудни Авендеут деб нисбат беришга қарши фикр билдирган.

Толедода бир муддат Михаил Скот (1175–1235) ҳам ишлаган бўлиб, у Падуя, Болонья ва Римда узок вақт таҳсил олгандан кейинг Сицилияда, Фридрих II саройида қарор топган эди. У дўсти, Валенсиялик Беренгар (1313) билан бирга Ибн Синонинг қўпгина асарларини таржима қилган.

У яна бир сафдоши Герман Немец билан бирга 1217 йилдан 1256 йилгача Ибн Рушдининг Арасту қаламига мансуб «Осмон ҳақида», «Рух ҳақида», «Метафизика», «Риторика», «Поэтика», «Никомах этикаси» ва Стагиритнинг табиий фанларга оид майда асарларига кичик изоҳларни таржима қилган.

Унинг ўз таржималари ҳам бўлган. У Севильялик Батракийнинг (Альпетрагий ҳам дейилади) астрономияга оид китобини таржима қилган бўлиб, бу китобда Николай Коперникка нисбат берилган қўпгина ғоялар аввалроқ айтиб ўтилган. Скотт лотин дунёсини Ибн Рушдининг ғоялари ҳамда Арастуниянг биологияга оид асарлари билан таништирди. Фридрих II нинг дўсти, черковнинг душмани бўлмиш бу одам ҳақида «У сеҳр-жоду билан шуғулланади» деган мишмишлар юради. Данте уни жаҳаннамнинг тўртинчи доирасига, пайғамбарлар билан сеҳргарлар ўртасига

жойлаштирган эди. Данте «У сеҳр-жодунинг шайтоннинг ўйинига айлантира олганлардан эди», деган эди.

Шунингдек, толедолик яна икки таржимонни: англиялик таржимон, Сарешеллик Альфред ҳамда унинг сафдоши Морлилик Даниэлларни ҳам ҳам айтиб ўтиш лозим. Улар туфайли хато равишда Арастуники деб ҳисобланган илмий асарлар («Сабаблар ҳақидаги китоб» ва «Теология») таржима қилиниб қолган. 1160 йилда палермолик адмирал Эудженио араб тилидан Батлимуснинг «Оптика» асарини таржима қилди, ваҳоланки ҳамма уни юонон тилининг билимдони деб биларди. Герарддан 12 йил аввал Эудженио «Альмагест» асарини айнан юонон тилидан таржима қилган бўлиб, бу нусхадан XV асрнинг охиригача фойдаланиб келинган. Англияда араб илм-фанини илк бор тарқатган одам чўқинтирилганда Petrus Alphonsi деб номланган испаниялик яҳудий бўлиб, Генрих I нинг даволовчи табиби бўлган. Бундан кейин Англиялик Карлнинг буюртмасига кўра асли яҳудий бўлган сицилиялик Моисей Фараки (1285 йилда вафот этган) «Liber continent» китобини- Закариё Ар-Розийнинг қаламига мансуб бўлган, юонон, шом ва араб тиббий рисолларининг кенг антологияси бўлмиш «Қамровли китоб» асарини таржима қилган.

Европаликлар ўша пайтдаёқ қудратли илмий маданият соҳибиға айланган Шарққа эҳтиром билан муносабатда бўлар эдилар. Академик В.В. Бартольд қизиқ бир тарихий фактни келтиради: «Франциянинг жанубидаги Виенна шаҳрининг черковида (1311-1312 йилларда) Рим, Париж, Болонья, Оксфорд ва Саламанка университетларида араб, яҳудий ва халдей тиллари бўйича профессура ташкил қилиш ҳақида қарор қабул қилинган; бироқ мутахассислар йўқлиги туфайли бу қарор XVI асргача амалга оширилмаган».

Испанияда ўн биринчи асрда бошланган араб-юонон меросини ўзлаштириш жараёни Европанинг турли минтақаларида ўн олтинчи, ўн еттинчи асрларгача давом этди. Масалан, XVI асрнинг бошида Италияда Андрэя Альпаго фақатгина Ибн Сино, Ибн Рушд ва бошқа мусулмон олимларнинг асарларини янгитдан таржима қилиш билан банд бўлган. Араб китобларининг лотинча нусхалари тайёр бўлиши билан Болонья, Монпелье, Париж ва Оксфордда дарҳол уларни ўрганишга киришишар эди. Юқорида номи айтиб ўтилган дастлабки икки мактаб асосан араб тиббиётини

ўрганишга ихтисослашган бўлса, кейинги иккиси – Париж ва Оксфорд – араб олимларининг фалсафа ва илоҳиётга оид асарларини ўрганишга қизиқар эди.

«Олам ва одам, дин ва илм» китоби асосида тайёрланди

Ушбу китоб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2022 йил 5 октябрдаги 03-07/7619-рақамли холосаси асосида тайёрланди.